

ISSN 2309-9771
ICV 2014: 45.757

НАУКОВІ ПРАЦІ

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
імені ІВАНА ОГІЄНКА

ФІЛОЛОГІЧНІ
НАУКИ

Випуск 43

20. Юрченко А.С. Украинский диалектный словарь Харьковской области (Фрагменты словаря) / А.С. Юрченко, Л.И. Ройзензон, С.И. Ройзензон // Вопр. фразеологии. Тр. СамГУ. – Самарканд, 1975. – Вып. 272. – № 8. – С. 192–207.

Анотація. У статті досліджено семантичні особливості та просторове поширення фразеологізмів із компонентом бублик на основі наративів, словників, фольклорних та етнологічних пам'яток. Визначено, що найчастіше цей компонент у складі фразеологічних одиниць виступає символом порожнього, беззмістовного через особливість зовнішнього вигляду – порожнини всередині виробу.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, діалектне мовлення, говір, компонент.

Summary. The fixation of texts of dialectal speech in different time periods and in different territories is a peculiar gramophone record in which the living language processes are represented.

The studying of spatial behavior of phraseological unit and its components on the basis of texts, dictionaries, folklore and ethnological sights are currently important. This makes it possible to identify the areas where the usage and understanding of the word coincides with its functions in the phrase, or only one of many meanings of the commonly used word becomes the phrase-forming one. It is important to analyze the phraseological systems of dialect speech, especially their structural and semantic characteristics and national-cultural specificity of phraseological units with dialect components.

The word *bublyk* has deep ethnocultural layers – this is a traditional Ukrainian product made from choux paste in the form of a circular ring-shaped cracknel, and therefore it is quite obvious that there is a complete coincidence of semantics, the component composition and structure of some phrases in different dialects.

On the basis of numerous folklore, ethnographic and lexicographical works it is determined that cracknel (*bublyk*), due to an unusual form, was often the object of jokes. The component *bublyk* as part of the constant linguistic units, very often acts as a symbol of empty, meaningless due to the appearance of the hollow in the middle of the product. Especially relevant and frequently used throughout the territory of the Ukrainian dialectal speech in the past decade, became the phraseological units with the meaning of 'little to do; nothing to get' with the help of the words to earn, to get, to receive.

It is determined that in the studied linguistic units the form and properties of the cracknel are metaphorically re-conceptualized, therefore, in the composition of the phrase, the component represents the features of human behavior, its actions and features of appearance.

Key words: phraseological unit, dialectal language, dialect, component.

Отримано: 30 березня 2017 р.

UDC 811.133.1:81'367.7

А. В. Лепетюха

РЕФЕРЕНЦІАЛЬНІ ВІДНОШЕННЯ ПРИ СИНТАКСИЧНІЙ СИНОНІМІЇ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ)

Референція як властивість простого або складного «лінгвістичного знаку відсилати до реальності» [12, 488], тобто до певного референта, або «віднесеність актуалізованих імен, іменних виразів чи їх еквівалентів до об'єктів дійсності (референтів або денотатів)» [6, 121] обумовлюється семантикою мовно-мовленнєвого знаку, яка є одночасно конвенціональною і ко(н)текстуальною, оскільки вона становить результат взаємовідношень між «постійним семантичним внеском лінгвістичної одиниці, тобто її смисловим ядром, схематичною формою і контекстом, в якому вона продукується» [21, 2].

У сучасному мовознавстві синтаксична синонімія не вивчається з погляду референціальних відношень у континуумі мовно-мовленнєва інцидентія, що обумовлює актуальність цього дослідження.

Метою статті є вивчення референціальних відношень у процесі каузації (породження) моно- та поліпредикативних висловлень з синтаксичною синонімією (далі – СС) зі збереженням або зміною мовно-мовленнєвого режиму інцидентії.

Предметом цієї наукової розвідки є референціальні відношення між компонентами синонімічних моно- та поліпредикативних висловлень з різними режимами інцидентії.

Об'єкт дослідження становлять моно- та поліпредикативні висловлення з синтаксичною синонімією сучасної французької художньої прози.

Матеріалом статті слугували 3 приклади моно- та поліпредикативних висловлень сучасного французького художнього дискурсу.

Інтенціонально-ко(н)текстуальний аспект поняття референції виражається у тому, що вона описується інтенціональним і інтеракціональним актом презентації фізичних і концептуальних об'єктів реальності у дискурсі «як сукупність феноменів, пов'язаних з референціацією» [18, 251]. Референціальний акт включає до себе обидва типи референції: семантичну (конвенціональну), притаманну лінгвістичним одиницям поза ко(н)текстом, і «референцію мовця» [13, 40], або різноманітні ко(н)текстуальні засоби, які використовує суб'єкт мовлення, щоб передати семантичну референцію.

Ко(н)текстуальний смисл мовно-мовленнєвих знаків розпізнається реципієнтом інформації завдяки процесу інтерпретації, тобто «визначення функції, що виконує певне висловлення у конкретній комунікативній ситуації» [23, 736]. У процесі інтерпретації детермінуються референціальні значення різних складників висловлення. Отже, саме в інтерпретації проявляється зв'язок смислу з референцією. Інтерпретація референтів базується на Гештальті референта (сукупності структурованих і інтеракціональних ознак перцептивної, функціональної, моторної і інтенціональної природи) [24, 41], але також на екстралінгвістичних параметрах (історичних і соціокультурних знаннях суб'єктів мовлення).

Теорія номінації є тісно пов'язаною з референцією, й, особливо, з процесом референціації. Оскільки смисл лінгвістичного знаку становить «сукупність умов референціальної застосовності» [16, 37], він створює умови для номінації. Функціональна спільність номінації і референції полягає в їх одночасності при продукуванні висловлення. В акті номінації здійснюється позначення як віртуальної (мовної) пропозитивної структури, так і аксіологічних складників висловлення, завдяки чому «ми дізнаємось про думку мовців та про їхнє відношення до позначуваного» [5, 339]. Номінативна функція пропозиції виражається у тому, що вона слугує засобом позначення ментальних сутностей – узагальнених представлень ситуацій, подій, відрізків дійсності, які охоплюють об'єкти, їхні ознаки і вияви, відношення між ними – пропозитивними моделями мови [1, 312]. Референція становить співвіднесеність мовних одиниць з позамовними об'єктами і ситуаціями [10, 224], тобто відношення, у які вступають мовні одиниці у контексті мовно-мовленнєвого акту. Оскільки референціальний акт є комунікативним, інтерактивним процесом, він організує інтенціональну спрямованість того, що номінується [7, 6].

Згідно з квадриномом породження мовно-мовленнєвого акту: допорядкована ситуація розумові операції → мова → мовлення евристично можливо представити, що процес номінації у висловленнях з СС починається на етапі мови вибором відповідної пропозитивної моделі і закінчується на мовленнєвому етапі, при лексичному і граматичному наповненні пропозитивної схеми. Отже, референція і номінація реалізуються у межах одного розумово-мовленнєвого процесу, коли пропозитивні моделі об'єктивуються у мовленні різними дискурсивними одиницями. При цьому номінація розуміється як гіповім (позначення розумово-мовленнєвого процесу) [9, 95] відносно референції (розумово-мовленнєвий процес).

Синонімічні відношення характеризуються як ономасіологічні, оскільки вони будуються на загальному смисловому ядрі можливих позначень одного референта. При СС встановлюються відношення різної номінації одного й того ж «комплексу референтів». При цьому у преференціальній (мовленнєвій) конструкції актуалізуються нові ко(н)текстуальні елементи або імплікуються певні референти «комплексу референтів» стрижневої (мовної) структури зі збереженням семантичного континууму.

Референція дискурсивних одиниць, зокрема СС, тісно пов'язана з режимом інцидентності складників моно- та поліпредикативних висловлень. Інцидентність (співвіднесеність, відношення, зв'язок тощо) визначається у лінгвістиці як семантичний, глибинний, об'єктивно існуючий механізм розумово-мовленнєвої діяльності, іманентно притаманний психічній сутності людини, який визначає відношення універсум – людина, що включає до себе увесь зміст мови [3, 114-115].

Іменник є інцидентним самому собі, оскільки при його оформленні в лінгвістичній свідомості мовця виникає співвідношення поняття про об'єкт (вклад, сигніфікат) і образ цього об'єкта (опора, денотат). Таке співвідношення становить режим внутрішньої інцидентності, яка характеризує не тільки іменник («опору каузації», за термінологією Ж. Муаньє [17, 216]), але й його функціональні еквіваленти (підрядні субстантивні та субстантивовані елементи («опору дійсності» [там само])), а також дієслово та його функціональні еквіваленти. Лінгвістичні одиниці з внутрішньою інцидентністю «несуть у собі передбачення інцидентності, що не виходить за межі позначувального» [2, 120] і є семантично самодостатніми.

Інші частини мовлення характеризуються зовнішньою інцидентністю щодо значення, вираженого словом. Вони є неінцидентними самим собі, оскільки мають вклад опори (сигніфікат), але не мають опори (денотата) всередині свого знака, з якою можна співвіднести цей вклад. Отже, такі

частини мовлення є інцидентними тій опорі, до якої вони відносяться в умовах короткочасності мовлення. Прикметник (та його функціональні еквіваленти) має зовнішню інциденцію першого ступеня; а прислівник (та його функціональні аналоги) – другого ступеня, оскільки «він знаходить опору опосередкованим шляхом» [2, 121].

Таким чином, у кожній номінативній лексемі режим інциденції здійснюється у два етапи, двома послідовними пов'язаними між собою розумовими операціями:

- 1) вклад значення (apport de signification);
- 2) перенесення цього значення (transport) на опору (support):
 - а) опора входить до складу цього значення (внутрішня інциденція);
 - б) опора не входить до складу цього значення (зовнішня інциденція) [2, 123].

У режимі інциденції під час каузації мовно-мовленнєвого акту реалізуються два типи функцій: буттеві (загальні постійні засоби існування, чітко схарактеризовані у мові: субстантив, прикметник, дієслово, прислівник тощо) та праксичні (координативні) (вони визначають моментальну синтаксичну поведінку мовлення) [20, 57].

Частини мовлення, які не називають і не характеризують понять, але виражають можливі відношення, що встановлюються між ними [11, 63], виконують транспредикативні функції, зв'язуючи понятійні частини мовлення.

З погляду референції лексеми з транспредикативними функціями та деякі темпоральні прислівники слугують стимуляторами (déclencheurs [13, 127]), тобто підтримкою для ідентифікації референта-мішені [там само] (лексем з внутрішньою та зовнішньою інциденцією).

У процесі каузації мовно-мовленнєвого акту різний режим інциденції дозволяє таким чином представити процес формування висловлення:

слово → синтагма (номінальна / вербальна) → пропозиція (мова) / висловлення (мовлення).

Інтеграція простих мовно-мовленнєвих знаків у складні здійснюється за програмою конструктивних можливостей пропозиції у просторі оперативного часу (внутрішнього і зовнішнього часу породження мовно-мовленнєвого акту) з певною цільовою установкою суб'єкта мовлення [19, 2] у кожному конкретному ко(н)тексті.

У механізмі інциденції моно- та поліпредикативного висловлення вкладом значення виступає вербальна синтагма, «визначаючи смислові залежності підмета» [8, 6], а опорою, свого роду «вмістилищем» цього значення – номінальна синтагма, що становить «організуючий центр» [4, 51] висловлення.

Інцидентна співвіднесеність складників синтагм та висловлень носить характер системних операцій, що повторюються кожного разу під час породження мовно-мовленнєвого акту. При актуалізації віртуального «комплексу референтів» у моно- та поліпредикативних висловленнях з СС відбувається збереження або «порушення» режиму інциденції, тобто експлікація та / або фокалізація комунікантом нових (ко(н)текстуальних) референтів, наприклад:

(1) *Le chemin allait s'élargissant.* (M. Genevoix)

У поданій монопредикативній конструкції СС реалізується на рівні висловлення. Стрижнева структура (первинна пропозиція) *le chemin s'élargissait* має такий режим інциденції:

IL: S + P (фокалізований референт: предикат *s'élargir*),

де IL – мовна (системна) інциденція, S – субстантив або номінальна синтагма, P – предикат або вербальна синтагма.

У мовленні комунікант, залежно від своєї інтенції, актуалізує преференціальну синонімічну структуру з новим фокалізованим референтом, при цьому змінюючи режим інциденції:

ID: S + P (фокалізований десемантизований предикат *aller*) + G,

де ID – дискурсивна інциденція, G – герундій.

(2) *Ne croyez pas m'y tromper, on devine le dieu à vingt pas.* (J. Giraudoux)

Первинна синтагма цього поліпредикативного висловлення-синтаксичного трансформу з СС має такий вигляд: *Ne croyez pas que vous m'y trompez* з таким режимом інциденції:

IL : P1 + S + P2 (фокалізований референт)

У мовленнєвому режимі інциденції спостерігається імплікація прономінального референта (*vous*) зі збереженням режиму мовної інциденції (фокалізацією інфінітивного предикативного компонента):

ID: P1 + P2 (фокалізований референт).

(3) *Avant même de savoir quand il partait, où il allait, j'avais eu le coup de battant pour lui.* (P. Vialar)

У цьому поліпредикативному висловленні з ініціальною синонімізацією стрижневої синтагми: *avant même que je sache* з таким мовним режимом інциденції:

IL: D + S + P

де D – стимулятор (déclencheur) референта-мішені, фокалізується предикативний компонент.

У мовленнєвій реалізації стрижневої структури спостерігається імплікація прономіналь-ного референта *je* зі збереженням мовного режиму інцидентії:

ID: D + P (фокалізований референт).

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що референціальні відношення при **O** корелюють з механізмом мовно-мовленнєвої інцидентії елементів моно- та поліпредикативних висловлень, оскільки, згідно зі своєї інтенцією, суб'єкт мовлення актуалізує референціальну синонімічну опцію з семантичною імплікацією або фокалізацією певного референта віртуальних «комплексу референтів».

Перспективним є вивчення референціальних відношень при різних режимах мовно-мовленнєвої інцидентії на рівні інтрафрастичної синтаксичної синонімії у сучасній французькій художній прозі.

Список використаних джерел

1. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Эмиль Бенвенист. – М. : «Прогресс», 1974. – 447 с.
2. Гийом Г. Принципы теоретической лингвистики / Густав Гийом. – [Общ. ред., послесловие и комментарии Л.М. Скределиной; изд. 2-е, испр.]. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 224 с.
3. Игнатьева Т.Г. Инцидентия как общеметодологическое обоснование лингвистических исследований / Т.Г. Игнатьева // Исследование дискурса и текста. Серия: Лингвистика. – Красноярск: Красноярский государственный педагогический университет имени В.П. Астафьева, 2007. – Т. 5. – Вып. 1. – С. 114–119.
4. Костюшкина Г.М. Категоризация опыта в высказывании / Г.М. Костюшкина // Лингвистические парадигмы и лингводидактика: материалы X Международной научно-практической конференции. – Иркутск: Изд-во БГУЭП, 2005. – Ч. 1. – С. 48–59.
5. Кронгауз М.А. Семантика: Учебник для вузов / Максим Анисимович Кронгауз. – М. : Радикал-гос. гуманит. ун-т, 2001. – 399 с.
6. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / Михаил Львович Макаров. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
7. Минкин Л.М. Номинация и референция в высказывании / Л.М. Минкин, И.С. Шевченко // Вісник ХНУ. – Харків, 2005. – № 667. – С. 3–10.
8. Минкин Л.М. Предложение, высказывание, речевой акт / Л.М. Минкин // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2008. – Т. 10. – № 2. – С. 5–15.
9. Никитин М.В. Основания когнитивной семантики: учебное пособие / Михаил Васильевич Никитин. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2003. – 277 с.
10. Падучева Е.В. Высказывание и его соотносённость с действительностью (референциальные аспекты семантики местоимений) / Елена Викторовна Падучева. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 288 с.
11. Реферовская Е.А. Философия лингвистики Гюстава Гийома / Елизавета Артуровна Реферовская. – М. : URSS : Изд-во ЛКИ, 2007. – 124 с.
12. Charaudeau P. Dictionnaire d'analyse du discours / P. Charaudeau, D. Maingueneau. – P. : Éditions du Seuil, 2002. – 670 p.
13. Charolles M. La référence et les expressions référentielles en français / Michel Charolles. – P. : Éditions Ophrys, 2002. – 285 p.
14. Genevoix M. La motte rouge / Maurice Genevoix. – P. : Éditions du Seuil, 1979. – 288 p.
15. Giraudoux J. Amphitryon 38 / Jean Giraudoux. – P. : Bernard Grasset, 1983. – 192 p.
16. Kleiber G. «Sens, référence et existence : que faire de l'extra-linguistique?» / G. Kleiber // Langages, 31e année, 1997. – n°127. – P. 9–37.
17. Moignet G. Grammaire de l'ancien français: morphologie, syntaxe / Gérard Moignet. – P. : Klincksieck, 1973. – 445 p.
18. Neveu F. Dictionnaire des sciences du langage / Franck Neveu. – P. : Armand Colin, 2004. – 317 p.
19. Valin R. Perspectives psychomécaniques sur ma syntaxe / Roch Valin. – Québec : Les presses de l'Université laval, 1981. – 96 p.
20. Valin R. «Le cas synaptique : une nouvelle façon de le concevoir» / R. Valin // Association Internationale de Psychomécanique du Langage, 1988. – n°5. – P. 53–67.
21. Venant F. «Géométriser le sens lexical» / F. Venant // Quatrième conférence internationale sur la Théorie Sens-Texte (MTT'09). – Canada: Montréal, 2009. – P. 1–9.
22. Vialar P. Le voilier des îles / Paul Vialar. – P. : Éditions Noël, 1984. – 140 p.
23. Victorri B. «La construction dynamique du sens» / B. Victorri // in Passions des formes, M. Portier (Ed.), 1994. – P. 733–747.
24. Victorri B. La polysémie : construction dynamique du sens / B. Victorri, C. Fuchs. – P. : Hermès, 1996. – 274 p.

Анотація. У статті розглядаються референціальні відношення у моно- та поліпредикативних висловленнях з синтаксичною синонімією. Встановлюється, що при синтаксичній синонімії у мовленні реалізується комплекс референтів мовної стрижневої структури у вигляді преференціальної конструкції з імплікацією певних елементів та актуалізацією нових (ко(н) текстуальних) референтів зі зміною або збереженням режиму інцидентії.

Ключові слова: інцидентія, комплекс референтів, ко(н)текст, преференціальна конструкція, синтаксична синонімія, стрижнева структура.

Summary. This paper is dedicated to the studies of referential relations in mono- and polypredicative utterances with syntactical synonymy.

The reference as intentionally-co(n) textual notion is defined as correlation of linguistic unities with extralinguistic entities / situations or relations which are established between linguistic unities in the context of language-speech act. In the process of causation of language-speech act the reference interacts with the nomination: nomination is defined as hyponym (designation of mentally-discourse process) in regard to the reference (mentally-discourse process).

At the process of formation of syntactical synonymy (SS) the nomination of the same «complex of referents» is realized. Furthermore in the preferential (discourse) construction the new (co(n) textual) elements are actualized and some referents of «complex of referents» of pivotal (language) structure with keeping of semantic continuum are implied.

The reference of synonymic constructions is closely related with the mode of incidence (relation, connection etc.) of components of mono- and polypredicative utterances. The incident relation of elements of syntagms and utterances is defined as system's operations which repeat every time during the language-speech act.

At the process of actualization of virtual «complex of referents» in the mono- and polypredicative utterances with syntactical synonymy is effected the keeping or the alteration of the mode of incidence, that is the explication and / or focalization of new referents by the communicant.

The pursued studies allow to make a conclusion that the referential relations in synonymic syntactical constructions correlate with a mode of language-discourse incidence of components of mono- and polypredicative utterances, because of speaker's communicative intention to actualize the synonymic preferential construction with implication or explication of some elements of pivotal structure with different mode of incidence.

Key words: complex of referents, co(n)text, incidence, pivotal structure, preferential construction, syntactical synonymy.

Отримано: 20 березня 2017 р.

УДК 811.161.2'367.32'43

Н. М. Максим'юк

ВИСЛОВЛЕННЯ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ВІДМОВИ В КОНТЕКСТІ УНІВЕРСАЛЬНОЇ КАТЕГОРІЇ ЗАПЕРЕЧЕННЯ: ЛОГІКО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

Сучасна лінгвістика, зорієнтована на проблему міжособистісної взаємодії, зумовлює посилений інтерес до діалогічного мовлення. Діалогічний дискурс – комплексне соціолінгвальне та комунікативне явище, що формується та функціонує під впливом мовних і позамовних чинників. Прагма-когнітивний аспект діалогічного дискурсу випрацьований у дослідженнях Я. О. Бондаренко, В. М. Бріцина, Н. В. Гончарової, Т. А. Космеди, В. В. Різуна, О. Л. Бессонової, прагма-дискурсивний – С. Д. Абрамовича, Н. Д. Арутюнової, Ф. С. Бацевича, О. О. Селіванової, К. С. Серажим та ін., діяльнісний – Н. М. Дзюбак, Ю. С. Степанова та ін. Системне дослідження дискурсу “дозволяє актуалізувати всю палітру можливих відношень між комунікативними партнерами, декодувати глибинний зміст (який може не відповідати зовнішній формі), визначити позиції учасників комунікації та їхню ілюктивну мету” [9, 1], із залученням до аналізу мпіджсуб'єктних взаємин чинників часо-просторових зв'язків та соціальних чинників.

Досліджувані кооперативні форми взаємодії з несуперечливим образом “Я” – мовця сьогодні поступаються місцем вивченню некооперативних, позашаблонних взаємодій та мовній портретизації особистостей, що виявляють нестандартні, своєрідні риси дискурсивної поведінки і свою самотність. У площині некооперативних діалогів мовна особистість набуває ознак творця діалогу непорозуміння, що зумовлює переорієнтацію лінгвістичних пошуків. До царини наукових інтересів потрапили і об'єкти, пов'язані з явищем відмови.